

Neuvosto-Viron kielitiedettä

Emakeele Seltsi aastaraamat I. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn 1955, 191. s.

Virolainen Emakeele Selts (vuoteen 1952 Akadeemiline Emakeele Selts), joka nykyisin kuuluu Viron Sosialistisen Neuvostotasavallan Tiedeakatemian yhteyteen, julkaisi viime vuonna ensimmäisen vuosikirjansa. Kolmi-miehisen toimituskollegion puheenjohtajana on ollut Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten professori P. Ariste ja muina jäseninä E. Ahven ja A. Kask.

Tämän mielenkiintoisen julkaisun ensimmäisenä kirjoituksena on Seuran päätoimisen sihteerin H. Ahvenen laatima 21-sivuinen kertomus Emakeele Seltsin toiminnasta vuosina 1945—1954. Kertomuksesta näkyy, että toiminta on sodan aikana ollut kokonaan keskeytyksissä. Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina pidettiin jo muutamia kokouksia, mutta kiinteämpi toiminta alkoi vasta v. 1947, jolloin seura liitettiin tiedeakatemian yhteyteen. Etenkin vv. 1949—1950 tuntui Emakeele Seltsinkin toiminnassa virallisesti hyväksyttynä oppina esiintyneen marrilaisuuden paine. Oli pakko asettaa esitelmissäkin kannattamaan ja soveltamaan tätä uutta oppia, jonka propagoiminen kertomuksen mukaan usein yhdistettiin porvarillista nationalismia vastaan käytyyn taisteluun. V. 1950 aikana oli marrilaisuus kuitenkin jo saanut Moskovassa virallisen tuomionsa, ja saman vuoden viimeisenä päivänä pidetyssä kokouksessa oli Emakeele Seltsissäkin jo sellaisia esitelmiä kuin »Marrismin harhaopin vaikutuksesta Viron kielitieteeseen» ja »Marrin harhaopin vaikutuksesta viron kielen opetukseen».

Seuran työalassa on sotien edelliseen aikaan verrattuna tapahtunut

muutoksia. Osa entisistä tehtävistä on siirtynyt Viron Tiedeakatemian Kielen ja Kirjallisuuden Instituutille. Emakeele Seltsin ohjelmaan on toimintakertomuksen mukaan jäänyt neuvostokielitieteen saavutusten popularisoiminen julkisten esitelmien avulla, vapaaehtoisten kirjeenvaihtajien avulla tapahtuva murreainesten keruu sekä kielenneuvontatyö. Seuran murrekokoelmat ovat nyt Tallinnassa Kielen ja Kirjallisuuden Instituutissa, jossa niiden pohjalla suoritetaan tutkimustyötä. Vain vapaaehtoisten vastaajien lähettämää ainesta on nykyisin Tartossa seuran hallussa. V. 1953 oli kirjeenvaihtajien luku 240, useimmat opillista sivistystä saamattomia kansanmiehiä. Kaikkiaan on näiltä vastaajilta vv. 1947—1954 saatu kielellistä ainesta lähes 8900 sivua ja 21200 sanalippua. Jotkut vastaajat ovat seuralle lähettäneet varsin laajoja monografian tapaisia esityksiä, joista mainittakoon esim. G. Vilbasten »Prangli saared. Vanemat elu-olu ja sõnavara» (779 konekirjoitussivua), A. Toomessalun »Pöide murde grammatika» (757 s.) ja saman kirjoittajan »Tuulikud» (505 s., 75 piirrosta). Viimeksi mainitusta esityksestä on vuosikirjassa julkaistu muutamia otteita. — Viron paikannimien keruun nopea organisoiminen on vuonna 1954 tehdyn päätöksen mukaisesti niinkään joutunut pääasiassa Emakeele Seltsin tehtäväksi.

Toimintakertomuksen perusteella on syytä todeta, että seuran toimesta on käynnissä monipuolinen ja tärkeä kieli- ja kansatieteellisen aineksen keruu.

Vuosikirjan toisena kirjoituksena on

P. Aristen laajahko artikkeli »Aka-
deemik F. J. Wiedemanni teaduslik
tegevus Tallinna päevil», joka antaa
elävän ja valaisevan kuvan tämän
tietemme merkkimiehen varhaisem-
mista elämänvaiheista ja hänen tiede-
mieskehityksestään 20 vuotta kestä-
neenä Tallinnan-kautena (1837—
1857). Painettujen teosten lisäksi
Ariste on käyttänyt myös arkistoläh-
teitä, joista tärkein on Viron Tiede-
akatemian Kirjallisuusmuseossa oleva
Wiedemannin omaelämäkerta.

A. Kask on vuosikirjaan antanut
artikkelin »Eesti kirjakeele ajaloo pe-
riodiseerimisest». Asiaa eri puolilta
pöhdittuaan hän päätyy seuraavaan
jaotteluun:

I. Pohjoisviron kansankieleen poh-
jautuvan kirjakielen aikakausi.

1) Kieliopilliselta rakenteeltaan vie-
rassävyyisen ja merkitsemistavaltaan
epäyhtenäisen, etupäässä papeille tar-
koitetun kirkollisen kirjallisuuden kieli
(1524—1686).

2) Vierassävyyinen, merkintätaval-
taan yhtenäinen, etupäässä rahvaalle
tarkoitettun kirkollisen kirjallisuuden
kieli (1686—1813).

3) Siirtyminen vierassävyyisestä kir-
kollisen kirjallisuuden kielestä kansan-
omaiseen viron kieleen (1813—1857).

II. Viron kansallisen kirjakielen
aikakausi.

1) Viron kansallisen kirjakielen
muodostuminen ja yhtenäistyminen
(1857—1900).

2) Viron kansallisen kirjakielen nor-
mittamispyrkimykset ja kielenuudis-
tustaistelu (1900—1940).

3) Viron kirjakielen yhtenäistymi-
nen yleiskansallisen kielen pohjalla
neuvostolaiskautena (1940—).

J. V. Veski esittää kirjoituksessaan
»Märkmeid eesti ajalehtede keele
kohta» hyvin harkittuja oikeakieli-
syy- ja tyylihuomautuksia, joihin
viimeaikainen sanomalehtikieli on an-

tanut aiheen. Hyvää kielenkäyttöä
vastaan tehdyt rikkomukset ovat
useasti johtuneet kiireisestä ja huoli-
mattomasta käännöstyöstä. Suuri osa
päivälehtien kirjoitus- ja uutisainek-
sesta perustuu nimittäin venäjänkieli-
seen alkutekstiin, ja originaali kuvas-
tuu käännöksessä usein kirjakielen
normeja ja hyvää tyyliä loukkaavalla
tavalla. — Oikeakielisyyden alalla liik-
kuu myös E. Raietin artikkeli, joka
käsittelee nominatiivi- ja genetiivi-
alkuisten yhdyssanojen ongelmaa.

Ed. Vääri tarkastelee erään uusim-
paan kirjallisuuteen kuuluvan teoksen
kieltä lyhyessä tutkielmassaan »Keele-
liste vahendite tarvitamisest A. Hindi
poolt romaanis 'Tuuline rand' II».

J. Peegelin kirjoitus »Mõnedest ar-
hailistest ja omapärastest vormidest
rahvalaulude keeles» esittelee Viron
runojen kielestä poimittuja vanhasta-
via tai muuten mielenkiintoisia muo-
to-opillisia piirteitä. Kansanrunoista
kerätyn aineksen perusteella Peegel
esim. pitää varmana, että Etelä-Pär-
numaa (Häädemeeste ja Saarde) on
aiemmin kuulunut *n*-inessiivin alu-
eseen. S. 93—94 esitellään *k*-loppui-
sia kielteisen imperatiivin muotoja
(esim. *Minnäk ära mustalt munde sekkä*),
joista sanotaan, että niihin ei ole
kiinnittänyt huomiota yksikään aikai-
sempi tutkija. Tähän voidaan huo-
mauttaa, että Wiedemann on kyllä
tuntenut tällaiset muodot; kieliopis-
saan (ss. 477—78) hän sanoo: »Ganz
ähnlich lautet der Imperativ bei den
pleskauischen Ehsten, nur mit nach-
gesetzter Negation (.), z. B.
*tetak, pessak, minnak, pannak ära st.
ära tee etc.*». S. 95 kiinnitetään huo-
miota siihen, että rinnan *kse*-pre-
sensin kanssa esiintyy Länsi-Saaren-
maalla omalaatuinen konstruktio, jos-
sa predikaattia korvaa adjektiivinen
likku-loppuinen verbaalijohdannai-
nen, joka esiintyy kaikissa persoonis-

sa sekä preesensissä että imperfektissä, esim. *Mina vastu kostelikku | Ei põlnd sõas eite armas; Mõni mies küll mõtelikku | Mõni poiss jälle üteliikku | Olaks sie neidu minu nimel; Mis sa eile üteliikku | Toane taga saatelikku.* »Vormi teket on raske seletada», sanoo kirjoittaja. Näyttää kuitenkin siltä, että tässä on yksinkertaisesti vain predikaatiivi, joka on liitetty subjektiin ilman kopulaa. Wiedemannin sanakirjan mukaan esim. *ütlük* (jonka arkaistisempi asu *üteliikku* on) merkitsee 'sprechend, gesprächig'. O. A. F. Mustonen, jonka keräämissä Saarenmaan runoissa tällaisia muotoja myös esiintyy, kääntää *üteliikku* muodon 'juttelija' (Suomi III: 7, s. 36) ja *kostelikku* muodon 'kostelija, vastailija'. Konstruktiota voidaan siis verrata sellaisiin Kalevalan säkeisiin kuin

Siin' oli ongella olija,
Aina siimoilla asuja,
Käeksellä kääntelijä,
Laski launihin vesille.

Erona on vain se, että ensimmäisessä säkeessä tässä on kopula.

P. Palmeos käsittelee kirjoituksessaan »Eesti koduloomade nimedest» laajan aineiston pohjalta kotieläimille annettuja erisnimiä.

A. Univeren artikkelin otsikkona on »*a*-listest mitmuse vormidest eesti murdeis». Siinä esitetään runsaasti tietoja näiden monikkomuotojen esiintymisestä eri vartalotyypeissä ynnä niiden maantieteellisestä levinneisyydestä, jota lisäksi valaistetaan kolmella karttapiirroksella. Muotojen syntyyn ei puututa, huomautetaan vain, että samanlaisten muotojen esiintyminen vatjassakin viittaa muodostuksen vanhuuteen. Mitä muotojen levinneisyyteen tulee, on Univeren esityksen pohjalla mielenkiintoista todeta, että laajin levinneisyys *a*-monikolla on *u(o)*-vartaloisissa sanoissa. Vain tässä var-

talotyypissä tavataan *a*-monikkaa eteläviron murteissa. Tämä seikka on omiaan tukemaan Vir. 1934 ss. 137—147 esitettyä selitystä näiden muotojen synnystä.

S. Tanningin kirjoituksessa »*ng*-sufiksist eesti murdeis» tarkastellaan tällä johtimella muodostettujen sanojen äänneasua, merkityksiä ja levinneisyyttä. S. Nigol kertoo v. 1954 marraskuussa tehdystä matkasta Leivun (Koivan) virolaiselle kielisaarekkeelle. Murrenäytteiden transskriptiossa on joitakin epätarkkuuksia, joista osa lienee painovirheitä.

»Läänemeresoome keelte *t*-lise infiniitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme» käsittelee H. Rätsep. Esitellyään näiden infinitiivien edustuksen nykyisissä ims. kielissä kirjoittaja mainitsee P. Aristen (Hakulisen SKRK I teoksen venäjännöksessä s. 305) esittämän selityksen, jonka mukaan kysymyksessä oleva tunnus on sama kuin partitiivin päätte. Tämän käsityksen Rätsep kuitenkin hylkää ja, mainittuaan *t*-infinitiivin tunnukselle kaukaisemmista sukukielistä esitetyt vastineet, yhtyy siihen käsitykseen, että kysymyksessä on ikivanha verbaalinominin johdin. Omituista kyllä kirjoittaja ei ollenkaan viittaa Ravilan tärkeään artikkeliin »Nomen verbale suomalais-ugrilaisissa kielissä» (Vir. 1945).

K. Kont yhtyy kirjoituksessaan »Translatiivist läänemeresoome keeltes ja mordva ning lapi keeles» jo Ahlqvistin aikanaan esittämään ja mm. Bubrihin kannattamaan käsitykseen, että translatiivin päätte on samaa alkuperää kuin nomininjohdin *-kse-* (*aidas: aidakset*).

V. Hallap keele rinnastaa artikkelissa »Mordva keele verbaaltuletussufiksiste vasteid lähemates sugulaskeeltes» *mokšamordvan* frekventatiivisissa deskriptiiviverbeissä esiintyvän yhdys-

peräisen johtimen *-nə́sə-, -nəsə-* (esim. *летнееме*, vrt. *летняме`укамь; укнумь`*) ims. kielissä tavattavaan *-ise-, -itse-* johtimeen (esim. *vapisee*, Agr. *wapitze*), jonka hän palauttaa alkumuotoon **-eitse-*. Ims. taholla olisi *ń* vokaaliutunut *i*:ksi, niinkuin Bubrih on olettanut käyneen konditionaalissa, *-ise-, -itse-* johtoisissa nomineissa ja eräissä muissa tapauksissa. Näissä tapauksissa on Setälästä lähtien yleensä oletettu *ń*:n vokaaliutuminen. Bubrichin käsitystä on pidettävä epätodennäköisenä, mutta tässä ei ole tilaisuutta kysymyksen yksityiskohtaiseen käsittelyyn. Hallapin kirjoitus osoittaa muuten mordvan kielen ja asianomaisen kirjallisuuden hyvää tuntemusta.

*

Emakeele Seltsi aastaraamat II. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956, 272 s.

Sen jälkeen kun yllä oleva esittely oli kirjoitettu, saapui julkisuuteen myös vuosikirjan II osa. Sen aloittaa A. Kasken katsaus »15 aastat Nõukogude Eesti keeleteadust». Kirjoittaja jakaa kysymyksessä olevan kauden neljään jaksoon: 1) 1940—1941, jolloin vielä olennaisesti pysyttiin porvarillisen kielitieteen kannalla, 2) 1944—1947, jolloin tehtiin yrityksiä mukauttaa porvarillisia konsepteja neuvostolaisen kielitieteen katsantokantoihin, 3) 1947—1950, jolloin siirryttiin marrismiin urille senaikaisen neuvostokielitieteen vaikutuksesta ja 4) 1950—1955, jolloin kielitieteen kysymyksistä käydyn keskustelun jälkeen luovutaan marrismista ja ryhdytään kehittämään virolaista kielen tutkimusta marksilaisella pohjalla. Sotavuosia ei ole otettu mukaan näihin jaksoihin, koska toiminta silloin oli melkein täysin lamassa. Kunkin jakson tärkeimmät tutkimukset ja muut julkaisut mainitaan katsauksessa

ja useista annetaan lyhyt luonnehdinta. Samalla tehdään selkoa eri jaksojen yleisluonteesta ja käsitellään myös aineiston keruuta ja tekeillä olevia tutkimus- ja julkaisutoimia sekä opetus-, tutkimus- ja julkaisutyön organisointia. Työssä esiintyneistä vaikeuksista esitetään mielenkiintoisia piirteitä. Niinpä marrilaiskautena täytyi sanakirjantekijöiden aina olla varuillaan, ettei vain jokin porvarillinen sana olisi päässyt pujahtamaan muiden joukkoon. Kask mainitseekin, että ainoa kielentutkija, joka ideologisesti saattoi pysyä tuon ajan kielentutkimuksen vaatimalla tasolla, oli Marrin oppilas K. Kure.

Mitä työn organisointiin tulee, kirjoittaja huomauttaa, että murrekoelmien siirtäminen Tiedeakatemian Kielen ja Kirjallisuuden Instituutin mukana Tallinnaan on aiheuttanut sen, että yhden täydellisen kieliarkiston sijasta on jouduttu saamaan kaksi epätäydellistä. Tämä on haitannut

varsinkin Tarton yliopiston piirissä suoritettavaa tutkimustyötä. Tartossa olevista aineskokoelmista mainittakoon, että viron kielen oppituolin murrearkistossa oli katsauksessa esitettyjen tietojen mukaan aineksia kaikkiaan 34 309 sivua, joista murretekstit (6084 s.), äänneopilliset katsaukset (13 220 s.) ja muoto-opilliset katsaukset (7092 s.) muodostivat pääosan. Kielen ja Kirjallisuuden Instituutissa Tallinnassa taas oli sanastoaineksia kaikkiaan 1 089 000 sanalippua, josta määrästä Wiedemannin sanakirjan mukaan kerättyjä 608 700 sanalippua, käsittepiireittäistä sanastoa 129 600 sl., lisäsanastojen (Wiedemannin täydennysten) mukaan kerättyjä 87 900 sl. ja paikannimiä 158 100 sl. Lisäksi Instituutissa oli murretekstejä 16 230 s., äänne-, muoto- ja lauseopillisiä katsauksia 24 689 s. ja murrepäiväkirjoja 6184 s., yhteensä siis 47 103 s. Katsauksista on osa ilmeisesti sellaisia, jotka on jompaankumpaan paikkaan kopioitu toisen arkiston kokoelmista. Äsken mainittujen viron murteista peräisin olevien ainesten lisäksi Instituutin kokoelmissa on jo ennen sotia kerätty vatjan sanasto sekä inkeriläismurteen sanasto, yhteensä 40 600 sl.

Tarton yliopiston suomalais-ugri-laisten kielten oppituolin yhteyteen on puheena olevien 15 vuoden kuluessa syntynyt kieliarkisto, jonne on koottu oppituolin opettajien ja oppilaiden tutkimusretkillä keräämät kielelliset ainekset. Keväällä 1955 arkistossa oli 1777 s. liiviläisaineksia, 1771 s. karjalaisaineksia, 262 s. inkerioistekstejä, 70 s. vatjan tekstejä, 1334 s. vepsäläisaineksia, 185 s. mordvan tekstejä ja 193 s. tšeremissin tekstejä.

Lopuksi kirjoittaja artikkelissaan lausuu, että kielitieteellisessä työssä on erityisesti viimeisten viiden vuoden

aikana monessa suhteessa edistytty. Hän toteaa kumminkin samalla, että puutteitakin vielä esiintyy varsin runsaasti. Niistä hän mainitsee mm. kielitieteellisten julkaisujen vähäisen määrän, kansankielen sanakirjan yleiskortiston liian hitaan valmistumisen, joka puolestaan siirtää ainesten julkaisemisen kaukaisempaan tulevaisuuteen; myöskään suuri oikeakielisyys-sanakirja ei valmistu niin nopeasti kuin monet odottaisivat. Kaikkia näitä töitä on jossakin määrin hidastanut pätevien työntekijöiden puute. Lähimpien kahden vuoden aikana pitäisi kuitenkin tämänkin kysymyksen ratketa suotuisasti.

Toisen niteen muista kirjoituksista mainittakoon P. Aristen artikkeli »Isuri keelest» (19 s.), jossa hän asettuu sille kannalle, että inkerioisten kieltä on pidettävä itsenäisenä itämerensuomalaisena kielenä, joita hänen mukaansa näin on seitsemän: suomi, karjala, inkerioisten kieli, vepsä, vatja, viro ja liivi. Szinnyein käsityksen mukaan ims. kieliä oli yhdeksän: edellisten lisäksi hän piti itsenäisinä kieliä vielä aunusta ja lyydiä. Raja kielen ja murteen välillä on tietenkin usein häilyvä. Täysin objektiivisten ja yleispätevien kriteereiden esittäminen on vaikeata; usein on kysymys vain siitä, miten kukin haluaa määritellä käsitteen kieli. Jos joku haluaa pitää kielenä sitä, mitä joku toinen pitää vain murteena, niin ei useimmiten ole mitään keinoa objektiivisesti ratkaista, kumpi on oikeassa. Käytännössä lienee tarkoituksenmukaisinta yleensä seurata yleistä traditiota, ellei siitä aiheudu ilmeisiä haittoja. Mitäpä hyödyttäisi lisätä suomalais-ugri-laisten kielten lukua esim. puhumalla useista lappalaiskielistä. Ja kumminkin ovat eräiden lappalaismurteiden väliset erot paljon suuremmat kuin sanokaamme karjalaismur-

teiden ja inkeroismurteen erot. Aristen artikkelissa esitettyjen ajatusten ja näkökohtien joukossa on paljon sellaisia, joihin voi yhtyä, mutta useissa kohdin olisi myös aihetta tehdä reuna-huomautuksia. Niiden esittämiseen ei kuitenkaan ole mahdollisuutta tämän lyhyen esittelyn puitteissa.

Mitä muihin kirjoituksiin tulee, on tässä rajoitettava vain niiden mainitsemiseen. Pääasiassa viron kieltä käsittelevät seuraavat: E. Ahven »1905.—1907. aasta revolutsiooni mõjust eesti kirjakeele sõnavarasse», J. Peegel »Häälikuloolisi ääremärkusi rahvalaulude keelest», J. V. Veski »Ortograafilisi ja morfoloogilisi ebakohti eesti kirjakeeles», H. Rätsep »i-sufiksilistest verbidest eesti keeles», P. Palmeos »Eesti keele pronoomenist *enese - enda*», K. Kure »Tegusõna *olema* funktsioonidest ja tähendustest», E. Päll »Infinitiiv eesti keele fraseologia allikana», A. Viires »Eesti püttsepise terminoloogiast», G. Vilbaste »Rahvapäraste taimenimede kogumise katseid möödunud sajanditel». Murreasussa on julkaistu E. Siilin muistiinmerkitsemä kertomus »Mihkel Veske Urvastes» (kirjakielisinä käännöksineen 18 s.).

Muita kirjoituksia ovat: P. Ariste »Eesti sõnade etümoloogiaid» (käsitellään *eha*, *koole* ja *maadlema* sanoja), V. Hallap »Mordva keelte deskriptiiv-

seid verbe tuletavate sufiksitate vasteid läänemerekeelis», E. Väari »Soome-ugriline sõnavara eesti sugulusnimedes», K. Aben »Luule tõlkimise põhiprintsiipe», U. Masing »Ühest võimalikust akadi laensõnast» (kirjoittaja olettaa, että *maksu*, *-o* ja *maksaa* verbi olisivat peräisin akkadin sanasta *miksu* ~ *maksu* 'Zoll, Steuer', joka olisi kaupan mukana kulkeutunut Volgan alueelle).

Lopuksi on niteessä H. Ahvenen kirjoittama vuosikertomus »Emakeele Seltsi tööst aastal 1955» sekä E. Uuspöldin laatima varsin hyödyllinen kirjallisuusluettelo »Keelelist bibliograafiat a. 1945—1955», jossa otetaan huomioon Neuvosto-Virossa ilmestynyt kielentutkimukseen alaan kuuluva kirjallisuus sekä lisäksi käsikirjoituksina olevat kandidaattiväitöskirjat.

Emakeele Seltsi aastaraamatun kahden jo ilmestyneen osan sisältö antaa havainnollisen kuvan siitä elävästä mielenkiinnosta, mitä Neuvosto-Virossa nykyisin osoitetaan maan oman kielen ja muiden suomensukuisten kielten tutkimusta kohtaan. On täysi syy lausua tämä uusi vuosikirja tervetulleeksi alamme harvojen aikakautisjulkaisujen joukkoon ja toivottaa sille parhainta menestystä työssä tutkimuksemme yhteisten päämäärien hyväksi.

LAURI POSTI